

MAGDALENA ZMYŚŁOWSKA*

ASYSTENT RODZINY W MEANDRACH PIECZY ZASTĘPCZEJ – PERSPEKTYWA PRACY Z RODZINĄ BIOLOGICZNĄ DZIECKA UMIESZCZONEGO W ŚRODOWISKU ZASTĘPCZYM

ABSTRAKT

W artykule podjęto problematykę asystentury rodzinnej z perspektywy pracy z rodziną biologiczną dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej. Wspieranie rodzin realizowane przez asystentów polega na wspomaganiu w przewidywaniu trudności w celu zapobieżenia odebrania dzieci i umieszczenia w środowisku zastępczym, a gdy już do tego doszło, działania koncentrują się na dążeniu do wprowadzenia zmian i stworzenia bezpiecznych warunków do powrotu. Badania przytoczone w tekście wskazują, że rodzice biologiczni borykają się z wieloma problemami, wśród których najczęściej występuje uzależnienie od alkoholu. Asystent pracujący z rodziną ma do zrealizowania wiele zadań, których efekty zależne są od zaangażowania rodziców, współpracy z innymi podmiotami odpowiedzialnymi za wspieranie rodzin doświadczających trudności, kontynuowania wspomagania rodziców po powrocie dziecka. W artykule podjęto także próbę nakreślenia czynników zwiększających szansę na powrót dziecka do rodziny, za najważniejszy uznając utrzymywanie kontaktów między rodzicami a dziećmi przebywającymi w pieczy zastępczej oraz współpracę między asystentami a rodzinami biologicznymi, zastępczymi, osobami prowadzącymi rodzinne domy dziecka czy przedstawicielami placówek opiekuńczo-wychowawczych i innymi podmiotami w ramach systemu pomocy.

SŁOWA KLUCZOWE: asystent rodziny, piecza zastępcza, rodzina naturalna, wsparcie

* Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Katedra Pedagogiki Społecznej
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3424-1446>

WPROWADZENIE

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. (Dz.U. 2011 nr 149, poz. 889 z późn. zm.) wprowadziła wiele rozwiązań mających służyć niesieniu pomocy rodzinom w pokonywaniu trudności, z którymi nie są w stanie samodzielnie sobie poradzić. Ideą przyświecającą wdrożeniu uregulowań miało być wypracowanie środków zaradczych, które wzmocniłyby rodzinę i zapobiegały umieszczeniu dzieci poza środowiskiem rodzinnym. Uporządkowano kwestię pieczy zastępczej w wymiarze rodzinnym i instytucjonalnym, czyniąc jednostki samorządu terytorialnego odpowiedzialnymi za jej organizację. Bezpośrednią pracę z rodzinami sprawują asystenci, których misję określono jako działanie polegające na towarzyszeniu z zachowaniem profesjonalnych relacji (Dunajska, Dunajska, Klein, 2011, s. 37).

Stworzenie systemu wsparcia rodziny miało przede wszystkim wspomóc je w radzeniu sobie z problemami oraz zapobiec odbieraniu dzieci i umieszczeniu ich w środowisku zastępczym. Tymczasem na koniec 2018 r. w pieczy zastępczej przebywało 71,8 tys. dzieci pozbawionych całkowicie lub częściowo opieki rodziny naturalnej, w tym 55,2 tys. w formach rodzinnych, a 16,2 tys. w pieczy instytucjonalnej (Piecza zastępcza w 2018 r. – dane Głównego Urzędu Statystycznego, dostęp 6.03.2020, s. 1). Łącznie funkcjonowało 36478 rodzin zastępczych oraz 613 rodzinnych domów dziecka. Wśród tych pierwszych rodziny spokrewnione stanowiły 64,3%, niezawodowe – 29,9%, a zawodowe – 5,8%. Dane wskazują, że nadal wiele osób nieletnich wychowuje się poza rodziną naturalną, mimo że w 2018 r. 3,9 tys. asystentów wspomagało 45,5 tys. rodzin, zapobiegając zaistnieniu przesłanek do odebrania dzieci lub umożliwiając odzyskanie władzy rodzicielskiej i powrót podopiecznych do rodzinnego domu (Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2018 r., dostęp 6.03.2020, s. 19–28). Z danych Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że w 2018 r. rodzinną pieczę zastępczą opuściło 5970 dzieci, w tym 33,3% wróciło do rodzin naturalnych, ale 1403 przeniesiono do innej formy pieczy zastępczej, a 1372 do pieczy instytucjonalnej (Piecza zastępcza w 2018 r. – dane Głównego Urzędu Statystycznego, dostęp 6.03.2020, s. 3).

Aby system mógł sprawnie funkcjonować, wymaga sprzężonych i współdziałających elementów, umożliwiających osiągnięcie zamierzonego celu (Lewin, 1983, s. 26–27), czyli sieci różnych instytucji, których

wspólne działanie w obrębie systemu wspierania rodziny i pieczy zastępczej ma doprowadzić do zapewnienia dzieciom czasowej opieki i wychowania w przypadku niemożności jej sprawowania przez rodziców (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, art. 2.2) oraz do podjęcia intensywnej pracy z rodzicami biologicznymi w celu jak najszybszego powrotu dziecka.

Przed asystentami stoi zatem zadanie wspierania rodzin w pokonywaniu ich trudności, ale przy ścisłej współpracy z różnymi podmiotami administracji rządowej i samorządowej, instytucjami funkcjonującymi w przestrzeni pomocy społecznej oraz innymi organizacjami pracującymi na rzecz rodziny.

Przedmiot prezentowanych rozważań stanowi praca asystentów rodziny z rodzinami dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej, dotyczy przeciwności, z jakimi borykają się w tym obszarze, oraz podejmuje próbę określenia, jakie czynniki przyczyniają się do zwiększenia szans na powrót dzieci do rodziny biologicznej.

CHARAKTERYSTYKA RODZIN DZIECI UMIESZCZONYCH W PIECZY ZASTĘPCZEJ

Rodziny dzieci umieszczanych w pieczy zastępczej stanowią środowiska, w których istnieje wiele problemów, często skumulowanych i długotrwałych, którym przedstawiciele pomocy społecznej próbowali wcześniej pomóc, lecz po wyczerpaniu możliwości i z konieczności zadbania o dobro i bezpieczeństwo dzieci, decydują się na przyznanie asystenta rodziny i/lub tymczasowe umieszczenie dzieci w jednej z form pieczy zastępczej.

Najczęstszą przyczyną odebrania podopiecznych jest uzależnienie rodziców od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych.

Badania prowadzone wśród 200 asystentów rodziny na terenie województwa warmińsko-mazurskiego pokazały, że kwestia ta dotyka 80,4% rodzin objętych wsparciem asystentów. Wśród pozostałych przyczyn znalazły się: niezaradność życiowa rodzin (57,3%), problemy opiekuńczo-wychowawcze (53,8%), przemoc fizyczna i/lub psychiczna względem członków rodziny (22,1%), trudne warunki materialne (17,6%) oraz występowanie chorób, które uniemożliwiły opiekę nad dziećmi (11,1%). Rzadziej asynteneci wskazywali na śmierć jednego lub obojga rodziców (7,0 %), odbywanie kary pozbawienia wolności przez jednego lub oboje rodziców (4,5%),

ograniczenie władzy rodzicielskiej (4,0%) czy wyjazd rodziców za granicę (3,5%) (Rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie warmińsko-mazurskim – analiza wieloaspektowa, 2013, s. 37).

TABELA 1. Przyczyny umieszczania dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej z perspektywy asystentów rodzin

Przyczyny umieszczania dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej	N = 200	%
Uzależnienia	160	80,4
Niezaradność życiowa rodziców	114	57,3
Problemy opiekuńczo-wychowawcze	107	53,8
Przemoc fizyczna i/lub psychiczna względem członków w rodzinie naturalnej	44	22,1
Trudne warunki materialne	35	17,6
Występowanie chorób uniemożliwiających sprawowanie opieki nad dzieckiem	22	11,1
Śmierć jednego lub obojga rodziców naturalnych	14	7,0
Odbywanie kary pozbawienia wolności przez rodziców naturalnych (lub jedno z nich)	9	4,5
Ograniczenie władzy rodzicielskiej z powodu demoralizacji nieletniego	8	4,0
Wyjazd rodziców za granicę	7	3,5

Wyniki nie sumują się do 100%, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru kilku odpowiedzi.

Źródło: Rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie warmińsko-mazurskim – analiza wieloaspektowa, 2013, s. 37.

Rodziny, z którymi pracę podejmują asystenci, znajdują się zazwyczaj w trudnym położeniu ze względu na swoją sytuację społeczną oraz ekonomiczną (Bielecka, 2014, s. 154), wykazują się brakiem przygotowania do życia w rodzinie, nieumiejętnością ponoszenia odpowiedzialności za siebie i inne osoby, bezradnością w sprawach opiekuńczo-wychowawczych oraz niskim poziomem umysłowym i kulturowym (Bielecka, 2014, s. 155). Z informacji Naczelnej Izby Kontroli uzyskanych na podstawie audytu w ośrodkach pomocy społecznej i analizy 341 spraw dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej wynika, że rodziny tych dzieci stanowią środowiska wieloproblemowe, w których występowała kwestia uzależnienia od alkoholo-

lu (62%), bezrobocia (24%) oraz problemów zdrowotnych (20%) (Informacja NIK o wynikach kontroli. Działania organów administracji publicznej w sytuacji zagrożenia odebrania dzieci rodzicom, 2015, s. 10). Podobne dane przedstawił Rzecznik Praw Dziecka, wyszczególniając wśród przyczyn ingerencji sądów rodzinnych we władzę rodzicielską chorobę alkoholową rodziców (52%), zaniedbania opiekuńczo-wychowawcze (39%), przemoc fizyczną, psychiczną i seksualną (36%), brak odpowiedniego nadzoru ze strony rodziców (18%), zaburzenia psychiczne rodziców (12%) i pozostawienie dziecka pod opieką innego członka rodziny (27%) (Szymańczak, 2016, s. 4). W 88% przypadków występowały wspólnie co najmniej trzy z wymienionych problemów, a w 36% aż pięć (Szymańczak, 2016, s. 4).

Przytoczone dane ukazują obraz rodzin borykających się z licznymi przeciwnościami, często z kilkoma jednocześnie, które wymagają intensywnego wsparcia ze strony wielu specjalistów, w tym asystentów rodziny, pracowników pomocy społecznej, terapeutów, przedstawicieli służby zdrowia oraz zaangażowania instytucji/placówek w działania polegające na udzielaniu specjalistycznych porad, profesjonalnym diagnozowaniu przyczyn różnych trudności i ścisłej współpracy w rozwiązywaniu codziennych problemów. Szanse na pomoc rodzinie wieloprotblemowej będą niewielkie, jeśli trafi do niej tylko asystent przydzielony zbyt późno, wobec działań którego oczekuje się cudu.

ASYSTENT RODZINY W PRACY Z RODZICAMI DZIECI UMIESZCZONYCH W PIECZY ZASTĘPCZEJ

Asystent rodziny jako nosiciel zmiany (Krasiejko, 2016b, s. 11) zajmuje się bezpośrednią pracą z rodzinami doświadczającymi trudności, a jego podstawowym zadaniem jest pomaganie rodzicom w prawidłowym wypełnianiu przez nich funkcji opiekuńczo-wychowawczej (Krasiejko, 2016c, s. 86), chociaż realizuje także czynności w płaszczyźnie wsparcia psychicznego i emocjonalnego, diagnostycznego, monitorującego, koordynującego, a zakres jego zadań związany jest również z pośrednim działaniem podejmowanym na rzecz rodziny oraz z organizacją własnego warsztatu pracy (Malinowski, 2011; Mirewska, 2011). Do zadań tego profesjonalisty, zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r., należy dodatkowo opracowanie planu pracy z rodziną, udzielenie pomocy w obszarze problemów socjalnych, psychologicznych, wychowawczych; wspieranie rodziców w urzeczywistnianiu aktywności społecznej,

motywowanie do pracy nad kształtowaniem prawidłowych wzorców rodzicielskich oraz umiejętności psychospołecznych, motywowanie do podnoszenia kwalifikacji zawodowych, wsparcie w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej, realizowanie indywidualnych konsultacji wychowawczych dla rodziców (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej art. 15.1). W obowiązkach asystenta znajduje się również współpraca z podmiotami administracji rządowej i samorządowej, organizacjami pozarządowymi oraz innymi jednostkami pracującymi na rzecz rodziny.

Jak podkreśla Izabela Krasiejko (2016c, s. 87), najważniejszą misją asystenta jest pedagogizacja rodziców. Istotnego znaczenia nabiera również oddziaływanie informacyjne, emocjonalne, instrumentalne, a czasem wsparcie rzeczowe prowadzące do usamodzielnienia rodziny (Bębas, 2015, s. 54) oraz zapobiegania umieszczeniu dzieci w pieczy zastępczej (Górak, 2011; Krasiejko, 2016a), a w przypadku, kiedy dzieci już odebrano – pomoc w stworzeniu warunków, które będą odpowiednie dla ich powrotu (Chrząszcz, 2014, s. 54). Działania wspierające rodzinę powinny mieć charakter prewencyjny i koncentrować się na aktywizowaniu rodziców do podjęcia funkcji, które w rodzinie zostały zaburzone (Ruszkowska, 2016, s. 45), w celu rozwiązania problemów będących przyczyną objęcia dziecka pieczą zastępczą oraz umożliwienia jak najszybszego powrotu do domu (Porąbaniec, 2014, s. 28).

Asystent przygotowuje plan pracy z rodziną, który powstaje z uwzględnieniem programu pomocy dziecku objętemu pieczą. W tym zadaniu porozumiewa się z koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej oraz z rodziną zastępczą czy osobami prowadzącymi rodzinny dom dziecka (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej art. 77.3) lub wychowawcą bezpośrednio odpowiadającym za realizację planu pomocy dziecku, jeśli przebywa ono w placówce opiekuńczo-wychowawczej (Błażejewska, 2014, s. 55). Asystent bierze poza tym udział w posiedzeniach zespołu do spraw okresowej oceny sytuacji dziecka, który rozpatruje kwestię zasadności jego pobytu w pieczy (Langer-Fyda, Skwarka-Buzala, 2017, s. 35) oraz możliwości powrotu do rodziny naturalnej (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej art. 130.1 oraz 136).

Zgłoszenie o potrzebie wsparcia rodziny inicjowane jest przez nią samą lub powiatowe centrum pomocy rodzinie, czy też placówkę opiekuńczo-wychowawczą (Krasiejko, 2016b, s. 34). W dalszej kolejności pracownik socjalny przeprowadza wywiad i upewnia się, że rodzina wyraża chęć

otrzymania wsparcia asystenta, jeśli to zaaprobuje, to podpisuje zgodę na współpracę. Istnieje ponadto inny sposób objęcia asystą, gdy o konieczności zaangażowania tego specjalisty decyduje sąd opiekuńczy – w takiej okoliczności ma ona służyć skorygowaniu tych sfer funkcjonowania rodziców dziecka, które były powodem interwencji wymiaru sprawiedliwości. Sądowe zobowiązania wynikają z umieszczenia lub realnego zagrożenia umieszczeniem dziecka w pieczy zastępczej i konieczności upewnienia się, czy istnieją warunki do powrotu dziecka lub zatrzymania w rodzinie biologicznej (tamże, s. 34).

Po objęciu dziecka pieczą inicjowany jest proces wsparcia rodziny, oparty na planie z uwzględnieniem aktualnej diagnozy i zaproszeniem do współpracy osób opiekujących się dzieckiem w ramach pieczy zastępczej (Trubiłowicz, 2017, s. 7). Elżbieta Trubiłowicz zaznacza, że przejście dziecka w środowisko zastępcze jest zazwyczaj wstrząsem dla rodziców i może stanowić bodziec do podjęcia starań o zmianę swojej sytuacji. Warto, by praca z rodziną rozpoczęła się jak najszybciej, ponieważ rodzice potrafią dosyć łatwo zaadaptować się do funkcjonowania bez dzieci i zmotywowanie ich do zmagania z przeciwnościami może być trudniejsze lub nawet niemożliwe. Ważnym punktem w konstruowaniu planu działania jest budowanie współpracy między rodziną biologiczną i zastępczą, co nie jest zadaniem prostym, zwłaszcza jeśli jest to środowisko spokrewnione, uwikłane w różne zależności i doświadczenia. Warto jednak podjąć starania o tworzenie pozytywnej relacji, ponieważ wówczas dziecko ma szansę zaadaptować się do funkcjonowania poza rodziną i dobrze się poczuć w środowisku zastępczym (tamże).

Planując działania z rodziną, należy wyznaczać cele realne do osiągnięcia w krótkim czasie, ponieważ motywacja do zmian jest najwyższa tylko w początkowym okresie, a pojawienie się pozytywnych efektów przyczynia się do wzmocnienia mobilizacji do pracy na rzecz pokonywania trudności (tamże, s. 17). Szanse na reintegrację wzrastają, gdy rodzeństwo zostaje umieszczone w tej samej formie opieki, przyczyny odebrania zostają jasno określone, następuje natychmiastowa interwencja sądu, rodzice otrzymują informacje o istniejących rozwiązaniach i przysługujących im prawach, niezwłocznie podejmuje się współpracę z rodziną naturalną oraz udziela się jej pomocy w samodzielnym ustaleniu etapów prowadzących do zmiany (Szczygielska, 2017, s. 28). W pracy z rodziną biologiczną do najważniejszych zadań należy podjęcie starań o ukształtowanie u rodziców właściwych umiejętności wychowawczych, praca nad poprawą sytuacji rodziny,

zwłaszcza w obszarze opieki i wychowania oraz wsparcie w pokonaniu kryzysu, by ostatecznie dziecko mogło powrócić do rodziców (tamże).

Istotne jest jeszcze umożliwianie kontaktów między rodzicami biologicznymi a środowiskiem zastępczym, by podtrzymywać i wzmacniać więź dziecka z nimi i jednocześnie mobilizować ich do podejmowania starań o poprawę swojej sytuacji oraz budowanie konstruktywnych relacji i tym samym doskonalenie umiejętności rodzicielskich, a wszystko w celu lepszego przygotowania do ponownego bycia razem, ale na nowych warunkach (tamże, s. 29).

Praca asystentów z rodzinami dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej napotyka wiele barier, które, jak podkreślają badania prowadzone w województwie warmińsko-mazurskim, są konsekwencją powagi problemów, z jakimi rodziny się borykają, a także wynikają z niechęci do podjęcia działań na rzecz zmiany oraz w ogóle z niedostrzegania takiej potrzeby (Rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie warmińsko-mazurskim – analiza wieloaspektowa, 2013, s. 75). Problemowość współpracy asystentów z rodzicami determinowana jest uzależnieniami tych ostatnich, stopniem ich niezaradności życiowej, brakiem zainteresowania powrotem dziecka do domu, niemożnością dokonania zmian wynikającą z chorób lub braku dostępu do specjalistycznej pomocy, trudnościami w zrozumieniu popełnianych błędów w obszarze opieki i wychowania oraz niedostatkami narzędzi asystentów do pracy z rodzinami (tamże, s. 76). Dopełnieniem tego obrazu są analizy prowadzone przez Annę Jaśkowską (2011, s. 143), które wskazały na takie kwestie, jak: uzależnienia (alkohol i inne substancje psychoaktywne), problemy mieszkaniowe, zdrowotne, związane z niepełną sprawnością, współuzależnienia, konflikty na tle rodzinnym, zaniedbania edukacyjne dzieci, kłopoty z zachowaniem zasad higieny, zależność od pomocy społecznej oraz nieodpowiednie umiejętności rodzicielskie i opiekuńcze.

Kumulacja problemów, z jakimi borykają się rodziny, wymaga zintensyfikowanych działań ze strony asystenta, ale wspieranego przez zespół innych specjalistów, ponieważ często się zdarza, że asystenci są zbyt późno przydzielani w poszczególnych przypadkach oraz kierowani do rodzin „wielopokoleniowo patologicznych” (Krasiejko, 2015, s. 7; Mickiewicz, Głogowska, 2014, s. 21; Zaraś-Wieczorek, 2013). Wówczas współpraca jest bardzo trudna, a czasem nawet niemożliwa i z tego punktu widzenia można mówić o marnotrawieniu tej usługi socjalnej i uznać tego rodzaju sytuacje za główną słabość asystentury (Sałustowicz, 2015). Tym bardziej, że, jak dowodzą badania

prowadzone przez Marzenę Ruszkowską (2018, s. 188), praca z opiekunami biologicznymi dziecka w zasadzie nie istnieje, a przedstawiciele instytucji pomocy społecznej nierzadko kończą wspieranie rodziny w momencie przekazania osoby nieletniej do pieczy zastępczej. W takich sytuacjach nie można mówić o osiągnięciu zakładanych efektów, ponieważ do tego potrzebne jest ściśle i skoordynowane współdziałanie asystenta z innymi profesjonalistami, które napotyka wiele trudności, zwłaszcza jeśli asystenci przydzielani są rodzinie w powodów innych niż wsparcie, np. ich działania mają służyć zebraniu potrzebnych informacji w celu podjęcia jakiegoś rodzaju interwencji lub gdy dziecko zbyt szybko powraca do domu, gdyż jest to korzystniejsze z punktu widzenia finansów danej gminy (pozbycie się obowiązku finansowania pobytu dziecka poza rodziną) (Krasiejko, 2015, s. 5).

Wspomaganie rodziny powinno być na tyle zintensyfikowane, by pobyt dziecka w pieczy zastępczej był rzeczywiście przejściowy. Niestety niektóre badania wskazują, że 40% podopiecznych trafiających do rodziny zastępczej przebywa tam powyżej sześciu lat, co trudno jest uznać za okres tymczasowy, potrzebny jedynie na regenerację rodziny naturalnej (Ruszkowska, 2016, s. 48).

Wspieranie rodziny przez asystentów wiąże się z wypełnieniem wielu zadań, których efektywność zależna jest od zaangażowania samych rodziców i ich motywacji do aktywności na rzecz zmiany, a ponadto od współpracy z innymi podmiotami, takimi jak: sąd, realizatorzy rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej oraz instytucje zaangażowane w system pomocy rodzinie w środowisku lokalnym. Istotne jest także to, by wspieranie rodziny nie kończyło się w chwili powrotu dziecka do domu, ale było kontynuowane poprzez dalsze wspomaganie we wzmacnianiu więzi, doskonalenie przez opiekunów ich kompetencji wychowawczych, udzielanie pomocy w przetrzeniu społecznej, obywatelskiej i zawodowej (Szczygielska, 2017, s. 32).

SZANSE NA POWRÓT DZIECKA DO RODZINY BIOLOGICZNEJ

Z punktu widzenia rozpatrywania szans dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej na powrót do rodziny istotne jest podtrzymywanie osobistych kontaktów z rodzicami biologicznymi (Mickiewicz-Stopa, 2016, s. 32) i danie rodzinnemu środowisku czasu na wypracowanie umiejętności wychowawczych (Ruszkowska, 2017, s. 137). Tymczasem badania prowadzone wśród

95 rodzin zastępczych przez Ruskowską (2017, s. 139) na terenie powiatu bialskiego i miasta Biała Podlaska wskazują, że 31% podopiecznych w ogóle nie utrzymuje kontaktów z rodzicami. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być niechęć ze strony rodziców naturalnych, awersja dziecka czy przeciwności w kontaktach między opiekunami biologicznymi a zastępczymi. Również z analiz prowadzonych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego wyłania się obraz słabych więzi łączących dzieci objętych pieczą zastępczą z ich rodzicami. Co trzecia rodzina zastępcza deklaruowała, że takich relacji w ogóle nie było (Rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie warmińsko-mazurskim – analiza wieloaspektowa, 2013, s. 48).

TABELA 2. Przyczyny utrzymywania kontaktów rodzin naturalnych z dziećmi umieszczonymi w rodzinnej pieczy zastępczej

Rodzaj przyczyny z perspektywy asystentów rodzin	N = 157	%
Własna potrzeba rodzin naturalnych	105	66,9
Chęć zyskania aprobaty pracowników PCPR/OPS/sądu i innych	73	46,5
Poczucie obowiązku	51	32,5
Poczucie przymusu ze strony innych osób/institucji	33	21,0
Chęć uzyskania jakichś korzyści	31	19,7

Wyniki nie sumują się do 100%, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru kilku odpowiedzi.

Źródło: Rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie warmińsko-mazurskim – analiza wieloaspektowa, 2013, s. 58.

Z kolei z analizy wypowiedzi asystentów wynika, że połowa rodziców utrzymuje kontakty ze swoimi dziećmi oraz nie wykazuje się niechęcią co do podtrzymywania tych relacji (tamże, s. 57). Asystenci podkreślali ponadto, że rodziny, które dążyły do kontaktów z dziećmi, robiły to z powodu własnych potrzeb emocjonalnych, ale niestety nierzadko także ze względu na chęć uzyskania aprobaty ze strony pracowników socjalnych czy też sądu (46,5%) (tamże, s. 58). Część rodzin utrzymywała relacje z dziećmi z poczucia obowiązku (32,5%), przymusu ze strony innych osób (21,0%) czy też chęci uzyskania korzyści (19,7%).

Kontakty rodziców biologicznych z dziećmi obarczone były różnego rodzaju problemami, na które wskazały badania prowadzone w województwie warmińsko-mazurskim.

TABELA 3. Rodzaje problemów występujących w kontakcie rodziców naturalnych z dziećmi umieszczonymi w pieczy zastępczej – perspektywa asystentów rodziny

Rodzaje problemów występujących w kontakcie rodzica naturalnego z dzieckiem	N	%
Silne reakcje emocjonalne dzieci związane z kontaktem (np. nadpobudliwość, agresja, smutek)	35	37,6
Trudności z uzgodnieniem zasad utrzymania kontaktu	28	30,1
Niedotrzymanie ustaleń dotyczących kontaktu	26	28,0
Brak chęci i inicjatywy do budowania więzi z dziećmi ze strony rodzin naturalnych	24	25,8
Roszczeniowa postawa rodzin naturalnych w stosunku do rodzin zastępczych	22	23,7
Zbyt duża odległość między rodziną zastępczą a rodziną naturalną	20	21,5
Manipulacja emocjonalna dziećmi ze strony rodzin naturalnych	18	19,4
Niechęć rodzin naturalnych do rodzin zastępczych	17	18,3
Niechęć dzieci do kontaktu z rodzinami naturalnymi	15	16,1
Nastawianie dzieci przeciwko rodzinie zastępczej	12	12,9
Niechęć rodzin zastępczych do rodzin naturalnych	9	9,7

Wyniki nie sumują się do 100%, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru kilku odpowiedzi.

Źródło: Rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie warmińsko-mazurskim – analiza wieloaspektowa, 2013, s. 59.

Wśród problemów występujących w kontaktach między rodzicami naturalnymi a dziećmi umieszczonymi w pieczy zastępczej asystenci wymienili przede wszystkim negatywne reakcje emocjonalne dzieci (37,6%), trudności z uzgodnieniem zasad dotyczących kontaktowania się (30,1%), niedotrzymywanie ustaleń (28,0%), niewłaściwe postawy opiekunów (roszczeniowość rodziców naturalnych i ich negatywna postawa względem rodziców zastępczych [23,7%]), dużą odległość między rodziną naturalną a zastępczą (21,5%), manipulowanie dziećmi przez rodziców naturalnych (19,4%), niechęć rodziców naturalnych do zastępczych (18,3%), brak chęci dzieci do kontaktowania się z rodzicami (16,1%), kształtowanie u dzieci nieprawidłowej postawy względem rodziców zastępczych (12,9%) czy też niechęć ze strony opiekunów zastępczych (9,7%) (tamże, s. 59).

Podtrzymywanie relacji między rodzicami a dziećmi umieszczonymi w pieczy zastępczej stwarza szansę na wzbudzenie motywacji tych pierwszych do pracy nad pokonaniem problemów, które stały się przyczyną odebrania podopiecznych. Intensyfikacja pracy asystenta z rodziną powinna być ukierunkowana na zachęcanie do zmiany, poprawy umiejętności w zakresie opieki i wychowania i tworzenie bezpiecznych warunków powracającemu dziecku (Krasiejko, 2011, s. 7). W tak pojętej aktywności warto wykorzystywać działania animujące, ze szczególnym uwzględnieniem instrumentów aktywizacji zawodowej, edukacyjnej, zdrowotnej i społecznej (Jaśkowska, 2011, s. 141–142). Chodzi o to, by wspierać rodziców w poszukiwaniu i podejmowaniu pracy, uzupełnianiu wykształcenia, dbaniu o stan zdrowia i angażowaniu się w działania na rzecz społeczeństwa.

Utrzymywanie więzów rodzinnych z dziećmi umieszczonymi w pieczy to zaledwie jeden z elementów pomocy, który może zwiększać szanse na powrót podopiecznego do domu. Badania prowadzone w województwie warmińsko-mazurskim nie są zbyt optymistyczne, gdyż wskazują, że tylko pojedynczy asystenci uważają, iż dzieci mają szansę na powrót do rodziny naturalnej, a co trzeci nie widzi takiej możliwości (Rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie warmińsko-mazurskim – analiza wieloaspektowa, 2013, s. 96). Jeśli rodzice nie chcą współpracować i dążyć do zmiany swojej sytuacji, to szanse na odzyskanie dzieci są niewielkie. Zwiększają się w momencie, gdy rodzina zaczyna pracować nad pokonywaniem przeciwności, a jednocześnie jest gotowa do współdziałania nie tylko z asystentem rodziny, lecz także z ośrodkami pomocy społecznej i innymi podmiotami zaangażowanymi w niesienie pomocy rodzinom, gdyż, jak zaznacza Krasiejko (2015, s. 7), asystent jest częścią zespołu multiprofesjonalnego złożonego z wielu specjalistów, w którym każdy ma do spełnienia określoną funkcję.

Możliwości powrotu dziecka do rodziców zależą zatem nie tylko od chęci rodziny do podjęcia pracy nad swoimi trudnościami, rodzaju problemów, z jakimi się borykają i czasu ich trwania, intensywności więzi z rodzicami i częstotliwości kontaktów z nimi, lecz także od bardzo dobrej współpracy między profesjonalistami na rzecz rodziny i rzeczywistej realizacji idei tymczasowości pobytu dziecka w pieczy zastępczej. Ponadto podkreśla się, że poprawę w zakresie wspomaganiania rodzin można by uzyskać poprzez lepszy dostęp do specjalistów, edukowanie rodziców w obszarze funkcji wychowawczej, opiekuńczej i ekonomicznej. Jednak

najbardziej pożądanym stanem byłaby skoordynowana i ścisła współpraca między osobami i instytucjami angażującymi się w pracę na rzecz powrotu dziecka do środowiska rodzinnego.

PODSUMOWANIE

Asystentura rodzin jako profesjonalna usługa polegająca na towarzyszeniu rodzinie w drodze do pokonywania trudności ma szansę stać się jednym z najważniejszych elementów w systemie wsparcia pod warunkiem, że będzie przyznawana rodzinom w momencie pojawiania się pierwszych przeciwności, a nie w sytuacji, gdy już borykają się one z wieloma problemami, których dotychczasowe służby pomocowe nie były w stanie rozwiązać. Asystent ma pomóc rodzinie zmienić nastawienie do rzeczywistości (Ciczkowska-Giedzin, Zmysłowska, 2018, s. 30), ale nie może działać sam, potrzebuje do współpracy innych specjalistów, którzy w sposób skoordynowany i celowy podejmą działania na rzecz wspierania rodziny i rzeczywistego pokonywania narastających problemów. Tylko ścisłe współdziałanie między asystentami rodzin, rodzinami biologicznymi, zastępczymi, osobami prowadzącymi rodzinne domy dziecka czy przedstawicielami placówek opiekuńczo-wychowawczych i innymi podmiotami w ramach pomocy społecznej, edukacji, lokalnych organizacji pracujących na rzecz rodziny zwiększa szansę na skuteczne wsparcie i przygotowanie na tyle bezpiecznego i stabilnego środowiska rodzinnego, by umożliwić dziecku powrót do domu. Zależy to ponadto od szybkości i intensywności udzielanej pomocy, zadbania o wzmocnienie więzi rodzinnych, chęci i motywacji rodziców do zmiany i przyjęcia dziecka do domu na nowych warunkach.

Istotne jest także zadbanie o przestrzeganie podstawowego prawa dziecka do utrzymywania kontaktów z najbliższą rodziną, by czas spędzony poza domem był jak najmniej stresujący i traumatogenny. Poza tym badania sygnalizują, że im częstsze kontakty dziecka z rodzicami, tym większe szanse na jego powrót i motywowanie opiekunów do pracy nad zmianą (Rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie warmińsko-mazurskim – analiza wieloaspektowa, 2013, s. 98).

Badania wskazują, że asystenci zmagają się z różnymi barierami w realizacji swoich zadań głównie ze względu na skalę problemów w rodzinie i ich nasilenie, ale osiągają też sukcesy, wśród których sami wymieniają uzyskanie zaufania rodziny, zmotywowanie do współpracy, poprawę umiejęt-

ności wychowawczych, doskonalenie zdolności prowadzenia gospodarstwa domowego, doprowadzenie do uregulowania spraw urzędowych czy zwiększenie samodzielności rodzin (Rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie warmińsko-mazurskim – analiza wieloaspektowa, 2013, s. 76).

Wspieranie rodziny przy jednoczesnym uwzględnieniu dobra dziecka, jego ochrony przed krzywdzeniem, będzie jednak czasami wiązało się z odebraniem podopiecznych rodzicom i umieszczeniem w pieczy zastępczej, jeżeli dysfunkcje w środowisku rodzinnym uniemożliwiają bezpieczny rozwój dziecka. Jak pisze Magdalena Arczewska (2017, s. 52), oderwanie dziecka z rodziny jest sytuacją dramatyczną i niezwykle trudną, jednak zdarza się, że jest jedynym możliwym i dobrym dla dziecka rozwiązaniem.

BIBLIOGRAFIA

- Arczewska, M. (2017). Praca socjalna z rodziną – kontekst współpracy służb społecznych w środowisku lokalnym na rzecz dobra dziecka. Perspektywa asystentów rodziny. *Praca Socjalna*, 3, 48–64.
- Bębas, S. (2015). Asystent rodziny – nowa forma pracy z rodzinami dysfunkcyjnymi. *Pedagogika Rodziny*, 5, 51–65.
- Bielecka, E. (2014). Asystent rodziny w przestrzeni życia i funkcjonowania rodziny. W: K. Głąbicka, M. Gościniwicz (red.), *Praca socjalna z młodzieżą opuszczającą placówki opiekuńczo-wychowawcze i ich rodziną* (s. 153–173). Warszawa: CRZL.
- Błażejewska, K. (2014). Rola opiekunów sprawujących funkcję rodziny zastępczej w wychowaniu dzieci. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 1, 52–56.
- Chrząszcz, K. (2014). Asystent rodziny jako jedna z form wsparcia. *Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych*, 18(1), 45–55.
- Ciczkowska-Giedziun, M., Zmysłowska, M. (2018). The family and child welfare system in Poland: family assistantship as a new solution in social work with families. *Child Care in Practice*, 1, 29–42.
- Dunajska, A., Dunajska, D., Klein, B. (2011). *Asystentura w pomocy społecznej*. Warszawa: Verlag Dashöfer.
- Górak, A. (2011). Od projektu do realizacji – doświadczenia z wdrażania usługi asystenta rodziny w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Katowicach. W: A. Żukiewicz (red.), *Asystent rodzinny. Nowy zawód i nowa usługa w systemie wspierania rodzin. Od opieki i pomocy do wsparcia* (s. 171–182). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Informacja NIK o wynikach kontroli. Działania organów administracji publicznej w sytuacji zagrożenia odebrania dzieci rodzicom, 2015, nr ewid. 45/2015/p/15/075/IKI.
- Jąskowska, A. (2011). Specyfika pracy asystenta rodzinnego na przykładzie projektu systemowego „Działanie szansą na przyszłość” realizowanego przez MOPR

- w Kielcach. W: A. Żukiewicz (red.), *Asystent rodzinny. Nowy zawód i nowa usługa w systemie wspierania rodzin. Od opieki i pomocy do wsparcia* (s. 141–146). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Krasiejko, I. (2011). *Praca socjalna w praktyce asystenta rodziny. Przykład Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Krasiejko, I. (2015). *Rola i zadania asystentów rodziny oraz postulaty zmian w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*. Częstochowa: PIMiS.
- Krasiejko, I. (2016a). *Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach w metodycznym działaniu asystentów rodziny*. W: I. Krasiejko, M. Ciczowska-Giedziun (red.), *Praca socjalno-wychowawcza z rodziną w ujęciu wybranych koncepcji* (s. 55–90). Warszawa: IRSS.
- Krasiejko, I. (2016b). *Asystentura rodziny. Rekomendacje metodyczne i organizacyjne*. Warszawa: MRPiPŚ.
- Krasiejko, I. (2016c). *Asystent rodziny – towarzysz czy interwent?* *Praca Socjalna*, 2, 86–101.
- Langer-Fyda, M., Skwarka-Buzała, A. (2017). *Dziecko w pieczy zastępczej – formy i kierunki pomocy*. W: S. Śmiech (red.), *Mapa pomocy rodzinie w kontekście umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej* (s. 34–41). Kraków: ROPS.
- Lewin, A. (1983). *System wychowania a twórczość pedagogiczna*. Warszawa: PWN.
- Malinowski, J.A. (2011). *Role, funkcje i zadania asystenta rodzinnego*. W: A. Żukiewicz (red.), *Asystent rodzinny. Nowy zawód i nowa usługa w systemie wspierania rodzin. Od opieki i pomocy do wsparcia* (s. 37–49). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Mickiewicz, K., Głogowska, K. (2014). *Wspieranie rodziny źle funkcjonującej z perspektywy asystenta rodziny i psychologa*. *Praca Socjalna*, 4, 15–33.
- Mickiewicz-Stopa, K. (2016). *Kontakty rodziców biologicznych z dziećmi wychowującymi się w rodzinach zastępczych spokrewnionych*. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 6, 30–38.
- Mirewska, E. (2011). *Sylwetka zawodowa asystenta rodzinnego w perspektywie „Założeń ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nad dzieckiem”*. W: A. Żukiewicz (red.), *Rodzicielstwo zastępcze w perspektywie teoretycznej i praktycznej* (s. 127–135). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Pieczka zastępcza w 2018 roku*. Dane Głównego Urzędu Statystycznego. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/dzieci/pieczka-zastepcza-w-2018-roku,1,3.html>, dostęp: 6.03.2020.
- Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2018 roku*. Dane Głównego Urzędu Statystycznego. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/pomoc-spoeczna-i-opieka-nad-dzieckiem-i-rodzina-w-2018-roku,10,10.html>, dostęp: 6.03.2020.
- Porąbaniec, M. (2014). *Rola współczesnej rodziny polskiej w procesie usamodzielnienia młodzieży. Charakterystyka rodzin biologicznych wychowanków pieczy zastępczej*. W: K. Głębicka, M. Gościniowicz (red.), *Praca socjalna z młodzieżą opuszczającą placówki opiekuńczo-wychowawcze i ich rodziną* (s. 19–37). Warszawa: CRZL.

- Rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie warmińsko-mazurskim – analiza wieloaspektowa* (2013). Toruń: Pracownia Badań „Soma”.
- Ruszkowska, M. (2016). Tymczasowość pobytu w pieczy zastępczej – prawda czy mit?. *Praca Socjalna*, 2, 45–51.
- Ruszkowska, M. (2017). Kontakty z rodzicami generacyjnymi podopiecznych rodzin zastępczych. *Praca Socjalna*, 1, 136–144.
- Ruszkowska, M. (2018). Praca z rodziną biologiczną dziecka przebywającego w pieczy zastępczej w świetle regulacji prawnych i literatury. W: E. Kantowicz, I. Staszkiwicz-Grabarczyk, M. Zmysłowska (red.), *Zagrożone człowieczeństwo*, t. 5, ...*między bezradnością a działaniem* (s. 185–194). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Sałustowicz, P. (2015). Czy warto inwestować w asystenturę rodzinną?. *Praca Socjalna*, 4, 115–132.
- Szczygielska, M. (2017). Problematyka sytuacji rodzinnej dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej w kontekście powrotu do rodziny naturalnej. W: S. Śmiech (red.), *Mapa pomocy rodzinie w kontekście umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej* (s. 18–33). Kraków: ROPS.
- Szymańczak, J. (2016). Dzieci „odbierane” rodzicom – przyczyny umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej. *Analizy BAS*, 5, 1–7. Pobrane z: [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/67A817D0006452B9C1257F9A0046A2E1/\\$file/-1915018.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/67A817D0006452B9C1257F9A0046A2E1/$file/-1915018.pdf), dostęp: 7.03.2020.
- Trubiłowicz, E. (2017). Praca z rodziną biologiczną dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej. W: S. Śmiech (red.), *Mapa pomocy rodzinie w kontekście umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej* (s. 6–17). Kraków: ROPS.
- Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r., Dz.U. 2011 nr 149, poz. 889 z późn. zm.
- Zaraś-Wieczorek, I. (2013). Wnioski z rocznej współpracy asystenta rodziny z klientami. *Praca Socjalna*, 6, 96–104.

FAMILY ASSISTANT IN MEANDERS OF FOSTER CARE – THE PERSPECTIVE OF WORKING WITH THE BIOLOGICAL FAMILY OF A CHILD PLACED IN FOSTER CARE ENVIRONMENT

ABSTRACT

The article deals with the issues of family assistance from the perspective of working with the biological family of a child placed in foster care. Family support, implemented by assistants, consists of helping to overcome difficulties in order to prevent children being taken away and placed in a foster care environment, and when this happens, focusing on seeking change and creating safe conditions for their return. Studies cited in the text indicate that biological parents face many problems, among which alcohol addiction is the most common. The assistant, working with the family, needs to perform many tasks,

the effects of which depend on the involvement of parents, cooperation with other entities responsible for supporting families experiencing difficulties, and continue supporting parents after the child's return. The article also attempts to outline the factors that increase the child's chances of returning to the family, considering the most important aspect that is to say maintaining contact between parents and children in foster care, and cooperation between assistants and biological families, foster families, persons running family children's homes or representatives of care and educational institutions, and all other entities within the assistance system.

KEYWORDS: family assistant, foster care, biological family, support